

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Úgy látszik, hogy a halottak itt vannak velünk. Ezt már korábban is próbáltam megfogalmazni Gémes Péter művei kapcsán, és most sem tudnám másként kifejezni, mint hogy a halottak valahogy itt vannak: velünk. Nem csak valahol bennünk, hanem körülöttünk is. Gémes Péter képeit nézve itt kell hogy legyenek mellettünk ezek az árnyak, itt járnak-kelnek, kószálnak egy másik világban, és mintha egy kivilágított, üres akvárium üvegfalának túlsó oldalán látnánk őket, éppúgy teszik a dolgukat, ahogy tesszük mi, a még élők, a saját mindennapjainkban.

De hol lehet, hol van, hol helyezkedik el ez a másik világ? A régi görögöktől úgy tudjuk, hogy amikor a lélek elhagyja a romlékony testet, akkor a Hádészba, a láthatatlan árnyékvilágba kerül. S hogy miféle létet él ott, az valamennyire elképzelhető az *Odüsszeiában* megszólított, halott isteni hős, Akhilleusz válaszából:

*„Csak ne dicsérd a halált nékem soha, fényes Odüsszeusz.
Napszámban szívesebben túrnám másnak a földjét,
egy nyomorultét is, kire nem szállt gazdag örökség,
mint hogy az összes erőtlen holt fejedelme maradjak.”* (Devecseri Gábor fordítása)

Ez a „helyzet” azonban a görögség hagyományában nagyon is megváltozik. Platónnál a test lakhelyéül szolgáló anyagi világ és a halottak lelkeinek birodalma majdhogynem „helyet” cserél: az érzéki világ válik árnyékvilággá, míg a láthatatlan túlvilág, a Hádész lesz a halhatatlan lélek valódi helye; *Phaidón* című műve szerint pedig a halhatatlan lélek elpusztíthatatlan. Elpusztíthatatlan, tehát valódi lényege nem a halál, hanem az élet. Elpusztíthatatlan, szemben a pusztulásra ítélt testtel. Így járna át egymásba a túlvilágon örökké élő lélek és az evilágban halálra ítélt test? Mert kell lennie valamilyen átjárásnak a kettő között! Legalábbis amikor Gémes képeit nézem, nekem mindig az *átjárás* jut az eszembe. Ha ugyanis a lélek elpusztíthatatlan, akkor az életet, ennek következtében pedig a formát kapott testet úgy kell hordoznia magában, ahogy a test, az életet kapott forma hordozza magában a halált. Ahogy a *Phaidón* egyik párbeszédében Szókratész a meghaláshoz az élővé válást, a feléledést is hozzárendeli: *„Tehát abban is egyetérthetünk, hogy semmivel sem kevésbé keletkeznek az élők a halottakból, mint a halottak az élőkől; és hogy ez így van, az, úgy tűnik, elegendő bizonyítéka annak, hogy a holtak lelkeinek szükségképpen lenniök kell valahol, ahonnan újraszületnek.”* (Kerényi Grácia fordítása)

Lenniük kell valahol! Valahogy itt van mellettünk egy másik világ, csak éppen mintha az ott élők nem tudnának, vagy inkább nem akarnának átjönni a mi világunkba, mintha el lennének zárkózva a maguk külön világában. Mi lehet ennek a zártságának az oka? Vagy: hogyan és honnan nyílik meg ez a zártság?

Gémes művein a láthatatlan világ élőképei látszódnak, tűnnek fel az időtlen térben. Itt jelennek meg ennek a világnak a kitért karú hírnökei, itt játszik gyermekként az idő. A *Hérakleitosz tanulmányon* itt fordul egymásba egy karika mentén az íjjal és nyíllal örökre egymáshoz láncolt kezdet és vég, játszik körkörösén egymásba a fény és árnyék, forma és formátlanság, kép és leképezés, ébrenlét és álom; így válik időtlenné az idő. „A legendák kiváltsága, hogy időtlenek legyenek” – állítja Cocteau *Orpheus*-filmjében, ahol a Halál egy tükörkapun keresztül viszi át a holtakat a túlsó oldalra. De ahogy Hamvas Béla mondja *Orpheus* című esszéjében: *„Ha az ember megvárja, hogy az élet belőle elfogy és tisztátalanságával a túlvilágra lép, vissza kell tértnie, egészen addig kell mindig és mindig testet öltetnie, amíg felébred.”* Mintha csak Hérakleitosz szavainak kifordítását hallanánk, aki

szerint az ébren lévők közös világából az álmodók egy külön világába lépnek át. Csakhogy az ilyen világ nem lehet más, mint a földi élet cselekedeteiből összeálló végzetes látomás. Nem csak minden, ami megtörtént, hanem az is, ami megtörténhetett *volna* velünk. Minden, amit akár csak egy pillanatig is akartunk, elképzeltünk. Mikor válunk szabaddá mindentől? Az éberségnek milyen fokozata szükséges ehhez? Nem lehet véletlen, hogy Hamvas így fordította Hérakleitoszt át: „*az éberek világa egy és közös, álmvilága mindenkinek egyéni.*”

De hát honnan is tudhatnánk, hogy amit megélünk, az ébrenlét vagy álom? Egymásba tűnnek, egymásba játszanak, egymásba úsznak át a képek, mint a pozitív és a negatív, mint a fény és az árnyék. Egyáltalán, van-e közöttük határ? Keresve sem tudnék jobb kifejezést alkalmazni Gémes képeire, mint hogy fényekbe burkolt árnyak. Hogy az árnyék nem más, mint színtiszta fény.

Nemrég Bolognában, egy pompeji falfestményeket bemutató kiállításon láttam egy ókori villa faláról leválasztott, azóta félálomban is makacsul visszatérő képet: egy edénykét tartó két kéz a résnyire nyitott ajtó mögött. Jobban meg kellett nézzem, hogy rájöjjek, az edényt tartó kezek egy fátollal letakart fejű nőhöz tartoznak, hogy az ajtó mögött álló nő nem kifelé figyel, hanem az ajtó belső felére mered, mindenesetre nem vesz tudomást sem rólam, sem a mindenkori nézőről. Kicsoda ő, mit tart abban az edényben és kinek a számára tartogatja? Hová néz, mit lát, mire gondolhat vajon? Milyen lehet, mi lehet az ajtó mögött? És még csak azt sem tudhatom, hogy tényleg ki akarja-e nyitni, vagy éppen be fogja csukni előttem. Vagy azért, mert el akar küldeni, vagy azért, mert már vár. Gémes Péter képein nem látni ajtókat. Talán mert hogy tárva-nyitva állnak.

Kelényi Béla